

Pîr Muhammed Mevlevî'nin Hazînetü'l-Ebrâr İsimli Eserinin 4. Cildinde Bir Ayetin İrşat Şekli

Guidance Form of a Verse in the 4th Volume of Pir Muhammad Mawlawi's Khazinat al-Abrar

Abdullah UÇAR

Öğretim Görevlisi, Aksaray Üniversitesi / Lecturer, Aksaray University,
ucarabdullah@gmail.com, Orcid ID: 0000-0003-1391-8681

Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü – Article Type	Arařtırma Makalesi / Research Article
Geliř Tarihi – Date Received	25 Ağustos / August 2021
Kabul Tarihi – Date Accepted	16 Eylül / September 2021
Yayın Tarihi – Date Published	20 Eylül / September 2021
Yayın Sezonu	Temmuz – Ağustos - Eylül
Pub Date Season	July – August - September

Atf / Cite as: Uçar, A. (2021), Pîr Muhammed Mevlevî'nin Hazînetü'l-Ebrâr İsimli Eserinin 4. Cildinde Bir Ayetin İrşat Şekli/ Guidance Form of a Verse in the 4th Volume of Pir Muhammad Mawlawi's Khazinat al-Abrar. Turkish Academic Research Review, 6 (3), 920-934. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tarr/issue/64962/987120>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tarr>

Copyright © Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016- Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Turkey. All rights reserved.

Pîr Muhammed Mevlevî'nin Hazînetü'l-Ebrâr İsimli Eserinin 4. Cildinde Bir Ayetin İrşat Şekli¹

Abdullah UÇAR

Öz

Mevlânâ'nın yaklaşık 26 bin beyit ve altı defterden meydana gelen Mesnevî-yi Ma'nevî adlı eseri, Türk edebiyatında en çok şerh edilen eserlerden biridir. Geçmişten günümüze Mesnevî-yi Ma'nevî'ye muhtelif hacimlerde pek çok şerh kaleme alınmıştır. Pîr Muhammed Mevlevî de, 17. yüzyılın Mesnevî-yi Ma'nevî şarihlerinden biridir. Klasik eserlerde hayatı hakkında detaylı bilgi bulamadığımız Pîr Muhammed Mevlevî'nin kendisinden sonraki Mesnevî şarihlerini etkilediği konusunda hiç şüphe yoktur. Öyle ki Hazînetü'l-Ebrâr'dan sonra yazılan Mesnevî şerhlerinde mahlası olan Cân-ı Âlem ifadesi zikredilmektedir. Pîr Muhammed Mevlevî tarafından kaleme alınan Hazînetü'l-Ebrâr, 17. yüzyıla ait Mesnevî-yi Şerif şerhlerinden biridir. Hazînetü'l-Ebrâr'ın nüshaları ile ilgili kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur. Bazı araştırmacılar Pîr Muhammed'in Mesnevî'nin ilk dört cildini şerh ettiğini ancak ilk iki cildin nüshalarına ulaşamadığını ve onun Mesnevî'yi Hazînetü'l-Ebrâr adıyla 1026/1617 yılında tamamladığını söylemiştir. Bazı araştırmacılar Hazînetü'l-Ebrâr'ın Mesnevî'nin sadece dördüncü cildinin şerhi olduğunu söylemiştir. Bazı araştırmacılar ise Pîr Muhammed'in 4. cildin şerhini 1617'de tamamladığını ve aynı yıl vefat ettiğini söylemiştir. Ancak son yapılan akademik çalışmalar Pîr Muhammed Mevlevî'nin, Mesnevî'nin altıncı cildine de şerh yazdığını kanıtlar niteliktedir. Hazînetü'l-Ebrâr'ın 4. cildinin "temme" kısmındaki bilgiye göre eser, hicri 1026 senesinin başında muharrem ayının sonunda tamamlanmıştır. Bu tarih miladi olarak 1617 senesinin ocak veya şubat ayına tekabül etmektedir. Bu çalışmada Hazînetü'l-Ebrâr hakkında kısaca bilgi verilmiş, Hazînetü'l-Ebrâr'ın 4. cildinde en çok zikredilen Bakara suresinin 216. ayetinin irşat şekli tespit edilmeye çalışılmıştır. Hazînetü'l-Ebrâr'ın 4. cildinde en çok zikredilen ayet Bakara suresinin 216. ayetidir. Çalışmamızda ayetlerin yerlerini belirtmek için Pertev Paşa nüshasındaki varak numaraları esas alınmıştır. Bakara suresi 216. ayetin nerelerde ve hangi amaçla kullanıldığını belirtmek için ayetler, kullanıldığı bağlam içinde verilerek değerlendirmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Pîr Muhammed, Hazînetü'l-Ebrâr, Mevlânâ, Mesnevî, Bakara 2/216.

¹ Bu makale, yazarın, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yapmakta olduğu "Pîr Muhammed Efendi, Hazînetü'l-Ebrâr, IV. Cilt" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

Guidance Form of a Verse in the 4th Volume of Pir Muhammad Mawlawi's Khazinat al-Abrar

Abstract

Rumi's work called *Masnavi-ye-Ma'navi*, which consists of approximately 26 thousand couplets and six volumes, is one of the most annotated works in Turkish literature. From past to present, many commentaries have been written on *Masnavi-ye-Ma'navi* in various volumes. Pir Muhammed Mevlevi is also one of the 17th century *Masnavi-ye-Ma'navi* commentators. There is no doubt that Pir Muhammed Mevlevi, whose life we cannot find detailed information about in classical works, influenced the *Masnavi* commentators after him. So much so that in the *Masnavi* commentaries written after *Hazinetü'l-Ebrar*, the phrase *Can-ı Alem*, which is its pseudonym, is mentioned. *Hazinetü'l-Ebrar*, written by Pir Muhammed Mevlevi, is one of the 17th century *Masnavi-ye-Ma'navi* annotations. There is different information in the sources about the copies of *Hazinetü'l-Ebrar*. Some researchers said that Pir Muhammad commented on the first four volumes of the *Masnavi*, but the copies of the first two volumes could not be reached and he completed the *Masnavi* in 1026/1617 under the name *Hazinetü'l-Ebrar*. Some researchers have said that *Hazinetü'l-Ebrar* is only an annotation of the fourth volume of *Masnavi*. Some researchers say that Pir Muhammed completed the commentary of the 4th volume in 1617 and died in the same year. However, recent academic studies prove that Pir Muhammed Mevlevi also wrote annotations on the sixth volume of *Masnavi*. According to the information in the "temme" part of the 4th volume of *Hazinetü'l-Ebrar*, the work was completed at the end of Muharram at the beginning of Hijri 1026. This date corresponds to January or February of 1617 Gregorianly. In this study, brief information about *Hazinetü'l-Ebrar* is given, and the form of guidance in the 216th verse of the *Surah Baqara*, which is most mentioned in the 4th volume of *Hazinetü'l-Ebrar*, has been tried to be determined. The most mentioned verse in the 4th volume of *Hazinetü'l-Ebrar* is the 216th verse of the chapter of *Baqara*. In our study, the leaf numbers in the *Pertev Pasha* copy were taken as a basis to indicate the places of the verses. In order to indicate where and for what purpose the 216th verse of *Surah al-Baqara* is used, the verses have been tried to be evaluated by giving them in the context in which they are used.

Keywords: Pir Muhammad, *Hazinetü'l-Ebrar*, Rumi, *Masnavi* of Rumi, *Surah al-Baqara* 2/216.

Structured Abstract

Since *Mesnevî-yi Şerif* is a very powerful work in terms of content and narration method, and due to the richness of its Islamic, literary, mystical and philosophical layers, a new interpretation has emerged in every reading and writing, and the translations and commentaries written for *Mesnevî* have become almost copyrighted works. Since *Masnavi* is a voluminous work, sometimes it could not be translated or annotated completely. Numerous academic publications have been made around the world about *Masnavi*, which has been translated or annotated many times since the time it was written.

In this study, *Hazinetü'l-Ebrar*, which is a *Masnavi* commentary, is briefly introduced and the determinations about the way of guidance of the 216th verse of the *Surah Baqara*, which is most used in the commentary of the 4th volume, have been tried to be presented for the benefit of the researchers. In the study, general information about the work and the paragraphs in which the 216th verse of *Bakara Surah* is included in the commentary are given, and then the commentary text and

the verse are evaluated. In order to show which Masnavi couplet or title is used in the explanation of the verses, the relevant Persian couplet or title of the Masnavi is also included in the study.

Hazinetü'l-Ebrar is a commentary on Masnavi written in the 17th century. There is no detailed information about the author of the work in the sources. We learn from the last part of Hazinetü'l-Ebrar that Pir Muhammed Mevlevi (aka Cân-ı Alem), the author of the work, was born in Balıkesir and lived in Istanbul. According to the information in the "temme" part of the copy of the work, which was studied as a doctoral thesis by us, the work was completed at the end of Muharram at the beginning of Hijri 1026. This date corresponds to the January or February of 1617 in Gregorian terms. Although it has been stated in the studies that there is an annotation for Hazinetü'l-Ebrar that includes the first four volumes of Masnevi, recent academic studies prove that Pir Muhammed Mevlevi wrote annotations on all six volumes of Masnavi. Researchers talk about four copies that are said to belong to Hazinetü'l-Ebrar. There are different expressions in the sources about the volume of the copies.

The first copy mentioned in the publications is registered at number 33 in the Süleymaniye Library, Halet Efendi. The commentary on Masnavi, registered under the name Şerhü'l-Mesnevi and missing the beginning, belongs to the first volume. The copy begins with the commentary of the 1646th couplet and ends with the last couplet of the first volume. In the copy, most of the first volume of Mesnevi has annotation. Pir Muhammad annotated the couplets verse by verse, not as a whole. Another copy, which is registered to Pir Mehmed Efendi under the name Hazinetü'l-Ebrar, located in the Süleymaniye Library Halet Efendi Collection number 179, is the Persian commentary belonging to the third volume of Masnavi. There is no record at the beginning and end of the copy about the annotation and the date of writing of the work.

In the catalog scans made by us, 2 copies of Hazinetü'l-Ebrar were identified. Both of these copies belong to the 4th volume of the Masnavi. One of the copies is registered at the Topkapı Palace Revan Mansion R.440. This copy consists of 318 leaves, there are 33 lines on each page and has been copied with ta'lik line. The other copy is registered at the Süleymaniye Library Pertev Pasha Collection number 308. This copy consists of 529 leaves, there are 31 lines on each page and has been copied with nesih calligraphy.

While explicating Masnavi, Pir Muhammed Mevlevi used verses, hadiths, Arabic and Persian poems belonging to different poets, couplets, verses, polite words, etc. has used.

Pir Muhammed Mevlevi translated the Masnavi couplet before starting the commentary, and then he commented on it. During the commentary, he narrated a story about the subject, if any.

Pir Muhammed Mevlevi sometimes mentioned couplets in different volumes of Masnavi that complement each other in terms of meaning.

The most mentioned verse in the 4th volume of Hazinetü'l-Ebrar is the 216th verse of the chapter of Baqara. In our study, the leaf numbers in the Pertev Pasha copy were taken as a basis to indicate the places of the verses. In order to indicate where and for what purpose the 216th verse of Surat al-Baqara is used, the verses have been tried to be evaluated by giving them in the context in which they are used.

Giriş

Mesnevî-yi Şerif, içerik ve hikâye etme usulü bakımlarından çok güçlü bir eser olduğu için İslami, edebî, tasavvufi ve felsefi katmanlarının zenginliği sebebiyle her okuma ve yazmada yeni bir yorum ortaya çıkmış, Mesnevî için yazılan tercüme ve şerhler âdeta telif eser niteliği kazanmıştır.

Mesnevî-yi Şerif, hacimli bir eser olduğu için bazen tamamı tercüme veya şerh edilememiştir. Yazıldığı dönemden itibaren birçok kez tercümesi veya şerhi yapılan Mesnevî hakkında dünya genelinde sayısız akademik yayın yapılmıştır.

Bu çalışmada bir Mesnevî şerhi olan Hazînetü'l-Ebrâr kısaca tanıtılmaya ve 4. cildin şerhinde en çok kullanılan Bakara suresi 216. ayetin irşat şekli hakkındaki tespitler araştırmacıların istifadesine sunulmaya çalışılmıştır. Çalışmada, eser hakkında genel bilgi ve Bakara suresi 216. ayetin şerh içinde geçtiği paragraflar verilmiş, sonrasında da şerh metni ve ayet değerlendirilmiştir. Ayetlerin hangi Mesnevî beytinin veya başlığının izahında kullanıldığını göstermek için Mesnevî'nin ilgili Farsça beyti veya başlığı da çalışmada yer almıştır.

Hazînetü'l-Ebrâr

Hazînetü'l-Ebrâr, 17. yüzyılda yazılmış bir Mesnevî-yi Şerif şerhidir. Eserin müellifi hakkında kaynaklarda detaylı bilgi yoktur. Eserin müellifi olan Pîr Muhammed Mevlevî'nin (nam-ı diğer Cân-ı Âlem) Balıkesir'de doğduğunu ve İstanbul'da yaşadığını Hazînetü'l-Ebrâr'ın son kısmından öğreniyoruz.

Eserin tarafımızca doktora tezi olarak çalışılan nüshasının “temme” kısmındaki bilgilere göre eser, hicri 1026 senesinin başında muharrem ayının sonunda tamamlanmıştır. Bu tarih miladi olarak 1617 senesinin ocak veya şubat ayına tekabül etmektedir.

Araştırmalarda Hazînetü'l-Ebrâr için Mesnevî'nin ilk dört cildini içeren bir şerh olduğu belirtilmişse de son yapılan akademik çalışmalar Pîr Muhammed Mevlevî'nin Mesnevî'nin altı cildine de şerh yazdığını kanıtlar niteliktedir (Güngör, 2019: 226).

Araştırmacılar Hazînetü'l-Ebrâr'a ait olduğu söylenen dört nüshadan bahsetmektedir. Kaynaklarda nüshaların hangi cilt olduğu konusunda farklı ifadeler yer almıştır (Özdemir, 2016: 477).

Yayınlarda bahsedilen ilk nüsha Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi 33 numarada kayıtlıdır. Şerhü'l-Mesnevî adıyla kayıtlı ve başı eksik olan Mesnevî şerhi

birinci cilde aittir. Nüsha 1646. beytin şerhi ile başlamakta ve birinci cildin son beytiyle bitmektedir. Nüshada, Mesnevî'nin birinci cildinin büyük bir kısmının şerhi bulunmaktadır. Pîr Muhammed, beyitleri bütün olarak değil mısra mısra şerh etmiştir. Bir diğer nüsha olan Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Koleksiyonu 179 numarada bulunan Pîr Mehmed Efendi ismine Hazînetü'l-Ebrâr adıyla kayıtlı olan eser ise Mesnevî'nin üçüncü cildine ait Farsça şerhtir. Eserin şârihi ve yazılış tarihiyle ilgili nüshanın başında ve sonunda herhangi bir kayıt bulunmamaktadır (Özdemir, 2016: 477).

Tarafımızca yapılan katalog taramalarında Hazînetü'l-Ebrâr'a ait 2 nüsha tespit edilmiştir. Bu nüshaların ikisi de Mesnevî-yi Şerif'in 4. cildine aittir. Nüshalardan biri Topkapı Sarayı Revan Köşkü R.440 numarada kayıtlıdır. Bu nüsha 318 varaktan oluşmaktadır, her sayfada 33 satır vardır ve ta'lik hat ile istinsah edilmiştir. Diğer nüsha ise Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa Koleksiyonu 308 numarada kayıtlıdır. Bu nüsha 529 varaktan oluşmaktadır, her sayfada 31 satır vardır ve nesih hat ile istinsah edilmiştir.

Tarafımızca doktora tezi olarak Hazînetü'l-Ebrâr'ın transkripsiyonlu metni hazırlanmış, sonrasında edisyon kritik yapılarak detaylı incelemesi yazılmıştır.

Bakara Suresi 216. Ayetinin İrşat Şekli

Pîr Muhammed Mevlevî, Mesnevî'yi şerh ederken ayetlerden, hadislerden, farklı şairlere ait Arapça ve Farsça şiirlerden, beyitlerden, mısralardan, kelam-ı kibarlardan vs. istifade etmiştir.

Pîr Muhammed Mevlevî, şerhe başlamadan önce Mesnevî beytini tercüme etmiş, sonrasında da şerhe geçmiştir. Şerh esnasında varsa konuyla ilgili bir hikâye nakletmiştir.

Pîr Muhammed Mevlevî, bazen Mesnevî'nin farklı ciltlerinde geçen anlam bakımından birbirini tamamlayan beyitleri de zikretmiştir.

Hazînetü'l-Ebrâr'ın 4. cildinde en çok zikredilen ayet Bakara suresinin 216. ayetidir. Çalışmamızda ayetlerin yerlerini belirtmek için Pertev Paşa nüshasındaki varak numaraları esas alınmıştır. Bakara suresi 216. ayetin nerelerde ve hangi amaçla kullanıldığını belirtmek için ayetler, kullanıldığı bağlam içinde verilerek değerlendirmeye çalışılmıştır:

1. Pertev Paşa nüshası 13a'dan nakledilmiştir:

Tamāmî-yi hikāyet-i ān 'āşık ki ez'ases begirîht derbāğ-ı mechûl ħod bu sūrĥ-ı şerîf ve bu sersūĥan-ı laţîf ol 'āşıkun ĥikāyesinün tamāmıdır ki 'asesden kendünün mechûli bir bāğa kaçdı ma'sūkarā derbāğ yāft ma'sūkayı bāğda buldı ü 'asesrā ezşādî du'ā-yı ĥayr mîkerd ve şādî vü ferĥunde 'asese ĥayr du'ā eyledi ü güft ²عَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ³عَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ⁴عَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ⁵عَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ nite ki bu kâ'ide mirāran zikr olındı pes imdi Meşnevî-yi şerîf 'alelĥuşûş cild-i rābî' ki aĥsen-i merābî'dür ĥalk-ı cihānün mechûli bir bāğ-ı nūrānîdür ki insān-ı kāmilün netîce-yi dil ü cānidur cümlesinün maqşudı olan ma'sūk-ı ma'nevî anda maĥfî vü nihāndur 'ases ki iblîsdür eşedd-i mekārîhdür nite ki ol cüvān evvel bir kerre ma'sūkasını görüp 'āşık olmış idi lākin ma'sūka berāy-ı imtiĥān u belvā-yı istiğnā idüp kendüsini pinhān eylemiş idi pes ol 'āşık anuñ derdine düşüp her cānibe yilerken bir gice nāgehānî 'asesden firār idüp bir bāğa düşüp anda ma'sūkasına vāşıl oldı kezālik t̥ālib ü 'āşık daĥı ol maĥbûb-ı zātîyi ezeli bir kerre görüp yitürmiş idi ⁴الْحِكْمَةُ صَالَةٌ الْمُؤْمِنِ ⁵اللَّهُمَّ ارْزُقْنَا ol ma'sūkayı görüp 'āşık olan ĥod t̥ālib olur pes gerekdür ki teşne şuyı t̥aleb eyler gibi yāĥūd maĥbûbını yitüren 'āşık gibi ol ma'sūk-ı ma'nevîye t̥ālib olup her cānibe [P13b] revān ola mādemki zulümāt-ı t̥abî'at u leyālî beşeriyette 'ases-i iblîsün güzergāhından kaçup bāğ-ı nūrānî ve gülzār-ı ma'nevîye ilticā itmeye aña vuşûl müyesser olmaz pes gerekdür ki t̥ālib erbāb-ı dilün şoĥbet-i şerîflerine dāĥil olup kelām-ı şerîflerinden nūr u ziyāpezîr ola tā ki ol maĥbûb-ı zātîye vuşûl müyesser ola ⁵اللَّهُمَّ ارْزُقْنَا

Görüldüğü gibi Bakara suresinin 216. ayetinin bir kısmı ilk olarak Farsça başlık içinde geçmektedir. Şerh kısmında da aynı ayet biraz daha uzun olarak tekrarlanmıştır. Ayet in izahı için “Bu cihanda senin nefsinde kötü görünen her şeyden nefret edersin fakat o senin için hayırlıdır” ifadesi kullanılmıştır. Bu başlığın şerhinde bir hadis ve bir dua da yer almıştır.

² “Olur ki, bir şey sizin için hayırlı iken, siz onu hoş görmezsiniz.” (Bakara 2/216)

³ “Olur ki, bir şey sizin için hayırlı iken, siz onu hoş görmezsiniz. Yine olur ki, bir şey sizin için kötü iken, siz onu seversiniz.” (Bakara 2/216)

⁴ Hikmet, müminin yitik malıdır. (Tirmizi, İlim, 19; İbn Mâce, Zühd, 17)

⁵ Allah'ım bizi rızıklandır.

2. Pertev Paşa nüshası 19a'dan nakledilmiştir:

Ÿn gile z'ân ni'metj kun k'et zened

Belki bu şikâyeti ol bir ni'metden eyle ki saña tokınur ya'nj saña irişür

Ezder-i mân dūr u maṭrūdet kuned

Bizüm қаpımızdan seni dūr u maṭrūd eyler ya'nj aṣl şikâyeti bu 'azîm devlet ü ni'met-i 'adâyid gökden eyle ki seni bizüm dergâhımız[dan] dūr u maṭrūd eyler k'et zenedde ki 'illet olup bu ma'nâ daḡı mümkündür zîrâ seni urur bizüm қаpımızdan dūr u maṭrūd eyler filḡaḡıқа şikâyet idicek budur görmez misin ümem-i sâlifenüñ tuğyânına sebeb firâvân ni'mete nâyil oldukları olmışdur ki ziyâde mâl u riyâsete mâlik olup kemâl-i şihḡat ü 'âfiyetde olduklarıçün Hudâ-yı Te'âlâ Hazretini ferâmüş idüp azmışlardur lâcerem anlara nisbetle devlet ü ni'met ve mâl u riyâset ḡahr-ı ḡafjdūr ammâ mü'mine ve erbâb-ı 'aşḡ u maḡabbete faḡr u fenâ ve derd ü belâ lutf-ı ḡafjdūr dirler ki عَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَعَسَىٰ أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ bu kâ'ide ḡod mirâran zîkr olunmışdur Resül-i Ekrem şallallâhu 'aleyhi vesellem ḡazretinden mervjüdür ki buyurmuşlar bir kimseyi ki göresiz Hudâ-yı Te'âlâ aña murâdını vire ḡâlbuki ol ma'siyetde ḡâyim ola biliñüz ki ol devlet ü ḡinâ aña istidrâcdur

...

Hikâyet

İbn 'Abbâsdan mervjüdür ki enbiyâ-yı sâlifeden biri Hudâ-yı Te'âlâ Hazretine münâcât eyler ki ey Hudâ-yı müte'âl bu 'aceb sırdur ki bir mü'min-i şâdıḡ saña cürm ü ma'siyetden ictinâb eyler aña faḡr u fenâ ve belâlar musallaḡ eylesin kāfir küfr ü ḡalâletinde muşirdur anuñ dünyâsına vüs'at ü mizâcına şihḡat virürsin pes ḡaḡ Te'âlâ Hazretinden aña vahy geldi ki ol mü'min-i şâdıḡdan ḡâḡ olur ḡaḡâ şâdır olur cezâsını âḡirete ḡomayup faḡr u fenâ musallaḡ idüp anı taḡyîḡ eyleürüm tâ keffâret-i zünüb ola ve dergâhımuza pāk u laḡîf gelüp ni'metimüze vâşıl ola ammâ erbâb-ı küfr ü ḡalâletden ḡâḡ olur ki bir emr-i müstaḡsin zâḡir olur pes anuñ 'ivâzını âḡirete ḡomayup 'ivâzını ta'cîl iderüz aña murâd ne mâl u şihḡat virürüz tâ ki âḡirete ḡabâset ü cürmile gelüp cezâsını bula pes erbâb-ı ḡulüb dünyânuñ meḡârihi cânına mâyil olduklarına sebeb budur

Bu örnekte Bakara suresi 216. ayetten hemen önce eski ümmetlerin azma sebebinin bolca nimete kavuşmak olduğu belirtilmiştir. Çok mal ve makama sahip olup sağlıklı oldukları için de Allah Teâlâ'yı unutmuşlar, denilmiştir. Müminler için nimetler, makam ve mal sıkıntı iken fakirlik, yokluk ve musibetler lütuftur, ifadeleri kullanılmıştır ve bu ifadelerin sonrasında ilgili ayet-i kerime zikredilmiştir. Devamında da ayetin meali verilerek açıkça ne ifade edilmek istendiği belirtilmiştir. Beytin şerhinde konuyla ilgili bir de hikâye kullanılmıştır.

3. Pertev Paşa nüshası 54a'dan nakledilmiştir:

Lezzet-i ü fer'-i mahv-ı lezzet

Anuñ lezzeti mahv-ı lezzetüñ fer'idür ya'nı cihānda ekl ü şurbuñ ve gayrı ārzū-yı nefis ü muḳteżā-yı tabj'atuñ ki lezzet ü şafā zan idüp anlarda mütehālik olursın anuñ terk-i mahvi daḫı leziz ü elezdür lākin sen andan çāşnıgır ü lezzetpezir olmaduñ ki *عَلَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ* kelime-yi cāmi'a ve ḳā'ide-yi külliyye idügi mirāran zıkr ü beyān olınmışdur meşelā ekl ü şurbuñ tediçle terkinde olan şafā vü lezzet zāhirdür ki ḫaḳimāne teenni ile münḳaḫı' olup ğidā-yı rūḫāniden muğtedj olanlar anuñ terkinde olan çāşniden şafāpezir olmışlardur 'ālem-i dünyā vü mertebe-yi eşbāhuñ her ḫavrı böyledür

Bu beyitte bahse konu olan ayet zikredilmeden önce şu ifadeler kullanılmıştır: “İnsan, yemeyi, içmeyi ve tabiatı gereği nefsinin diğer isteklerine uymayı lezzetli zanneder. Gerçek lezzeti bunlar sanıp kendini bunlar için helak eder. Fakat bunları terk etmek daha lezzetlidir.” Ayetteki iyinin kötü, kötünün iyi sanılması zıtlığı burada insanî istekler üzerinden örneklendirilmiştir.

4. Pertev Paşa nüshası 94b'den nakledilmiştir:

Kemterin ān ki nümāyed seng zer

Mün'akis görünenüñ kemterin ü ednāsı oldur ki taş altın görünür nite ki bu ma'nāyi işāret idüp buyurur *عَلَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ* bu ḫadıḫ-i şerif daḫı buni işāḫ eyler *لَا جَزَاءَ لَكُم بِاللَّسَةِ وَاللَّسَةُ بِاللَّسَةِ* lācerem bize tenbih idüp Ḥazret-i Ḥabib-i Ekrem şallāhu 'aleyhi vesellem buyurmuşdur ⁷ *اللَّهُمَّ أَرْنَا الْأَشْيَاءَ كَمَا هِيَ* bu ḳā'ide mirāran zıkr olınmışdur ol vechden metā'-i dünyā saña etfāl ü nısvān gibi ḫüb u laḫif görünür

Ayetin burada kullanılması ise Farsça mısra da geçen “taşın altın görünmesi” ile ilgilidir. Ayetten sonra konuya uygun bir de hadis zikredilmiştir. Sonrasında da peygamber efendimizin (sav) “Allah'ım, bize eşyayı olduğu gibi göster.” duası verilmiştir. Bu dua, her şeyin hakikatini yani bir şeyin bizim için iyi mi kötü mü olduğunu bilmenin insan için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

5. Pertev Paşa nüshası 116b'den nakledilmiştir:

Çün ziçesm-i ḫ'iş ü ḫalkān dūr şud

Çünkü ol ḫazret aḫrabāsınuñ ve ḫalkınuñ gözinden dūr oldı ḫ'iş ḫışm u aḫrabā ma'nāsınadur murād āşinā ve ecnebı cemı' ḫalkdan dūr oldı dimekdür egerçi kendü ma'nāsına olmaḫ daḫı mümkündür zıḫā tālīb-i Ḥaḫ olanuñ vücudı kendünüñ gözinden daḫı dūr u mehcūr olur zıḫā nefsinde nazarın çevirüp Cenāb-ı Ḥaḫḫa nāzır olur *عَلَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ*

⁶ “Cennet zorluklarla, cehennem ise aşırı arzularla çevrilmiştir.” (Müslim, Cennet, 1, Hadis no: 2822)

⁷ Allah'ım, bize eşyayı olduğu gibi göster. (Gazzâlî, İhyâ, I, 642)

mefhûmından şafâpezîr olup nefesine mülâyim olmayan nesnelere mâyil olur

Bu mısradaki ise “temennisi Allah olan kişinin vücudu kendi gözünden bile uzak olur; o, kendi vücudunu dahi görmez çünkü nefsinin isteklerine bakmaz, Allah’a bakar, onun rızasını kazanmayı arzular.” ifadelerinden sonra Bakara suresi 216. ayet zikredilerek o kişinin, bu ayetten istifade edip nefesine hoş görünmeyen şeylere meylettiği belirtilmiştir. Buradan, Allah’ın rızasını kazanmak için nefsimize hoş gelmeyen şeylerle iştiğal etmemiz gerektiği anlaşılmaktadır.

6. Pertev Paşa nüshası 155a’dan nakledilmiştir:

Fahm bâşed mände ezahger beteft

Ol teft ü harâretle mevşûf olan âteş ü ahğerden fahm-ı siyâh kalmış olur ya’ñj revnağ u harâret ve hüsne görinen dünyâ hor u haķır kalur zjîrâ anuñ revnağ u hüsni ‘arıyettür ki senüñ şehvet ü hırşuñdan mün’akis olmışdur pes ‘âķile ma’kül olan budur ki dünyânuñ hoşnümâ olduğına mâyil olmayup sırr u ma’nâsına ve ‘âķıbet emrine vâķıf ola ve kemâl-i dîn ki ehl-i dilüñ kelâmını kabûl idüp hıdmet ü ‘ubûdiyyet itmekdür şûret ü zâhirde nefesine girân u mekrûh göründüğüne muķayyed olmayup haķıķat ü ma’nâsına ve ‘âķıbet emrine vâķıf u muṭṭali’ ola عَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَعَسَىٰ أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ

Bu şerhte ise “gözümüze ve gönlümüze güzel görünen dünyanın değersiz olduğu çünkü onun güzelliğinin geçici olduğu” belirtilmiştir. “Akıllı insan dünyanın güzelliklerine meyletmez, dünyanın ne olduğunu bilir, bir şeyin suret ve zahirde nefesine kötü görünmesine aldırmayıp onun hakikat ve manasını bilir.” ifadeleri kullanıldıktan sonra konuya uygun olan Bakara suresi 216. ayet zikredilmiştir.

7. Pertev Paşa nüshası 182a’dan nakledilmiştir:

Z’ân buved ki ‘aybeş âmed derzuhûr

Andan ötürüdür ki anuñ kabâḥat ü ‘aybı zuhûra geldi ya’ñj ol cürm ü günâh ki sen anuñ irtikâb u ‘amelinden nefret ü i’râz eyledüñ anuñ vechi oldur ki Hudâ-yı Te’âlâ Hazreti anuñ kabâḥat ü zararını saña keşf ü ‘ayân eyledi yoḥsa anı daḥı perde-yi şehvet ü hevâyla setr ü pinhân ideydi anı hırş u maḥabbet ile işleyüp niçe kabâḥat daḥı mürtekib olurduñ ammâ ol ḥuşûşda Haķ Te’âlâ Hazreti fażl u kereminden seni ḥıfz idüp anuñ zarar u ‘aybını gösterdi lâcerem andan nefret ü i’râz eyledüñ meşelâ âteşüñ iḥrâķ u elemi ve necâsetüñ kabâḥat ü ḥabâşetini herkese göstermişdür ol vechden aña yaķın olmaḥdan nefret ü i’râz eyler pes zâhir oldı ki Haķ Te’âlâ bir kûluna cürm ü günâhuñ kabâḥat ü zararını göstere ol kimse ol günâhdan âteş ü murdârdan kaçır gibi nefret ve firâr eyler çün każâ bizüm dil ü dîdemüz lihikmetin perde-yi hırş u hevâyla setr eyledi pes niķ ü bedi kemâ yenbağj derk ü şühûda kâdir degilüz [P182b] belki bed ü kabjḥ olan kârı maķbûl ü maḥbûb zan idüp meyl ü maḥabbet eylerüz görmez

misin erbâb-ı küfr ü dâleletüñ gâflet ü cehâletini ki ⁸ *لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ* ⁹ *diyü pend ü naşîhat olındukda fesâd u kabâhatini bilmeyüp didiler çünki hicâb-ı tabî'at ile maħcûb olan emri ber'aks añladuk pes Hağ Te'âlâ kereminden tenbîh idüp buyurdu* *عَلَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَعَلَىٰ أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ* *kâdir degilsin pes lâzımdur ki dâyim Ĥudâ-yı Te'âlâ Ĥazretine du'â vü tazarru' idüp ve 'ubüdiyyet ü meskenet izhâr eyleyüp cürm ü günâh ve 'aciz u noğsânımuza mu'terif olavuz ve her dem münâcât idüp bunı ricâ eyleyevüz ki tâ bizüm perdemüzi keşf idüp her şey' kemâ yenbağî derk ü şühüd müyesser eyleye*

Burada ise “Hak Teâlâ, sana ihsan edip seni muhafaza eyledi, eşyanın iyi veya kötü olduğunu sana gösterdi. Böylece sen o şeyden nefret ettin ve uzaklaştın. Mesela Allah Teâlâ, ateşin yakıcılığını, necasetin pisliğini herkese göstermiştir. Bu sebeple insanlar bunlara yaklaşmaz. Yani Allah Teâlâ bir kuluna bir günahın cezasını gösterse o kimse bundan ateşten kaçır gibi kaçır. Allah Teâlâ bizim gözümüzü ve gönlümüzü hırs perdesi ile örtmüştür. Bu sebeple biz iyiyi ve kötüyü idrak etmeye muktedir değiliz. Bu yüzden de kötü olan bir işi iyi zannedip ona meylederiz, onu isteriz. Küfür ehline ‘Yeryüzünde fesat çıkarmayın.’ diye tavsiye edildiği zaman onlar hatalarının farkında olmadıkları için ‘Biz ancak ıslah edicileriz!’ diye cevap verdiler.” ifadelerine yer verildikten sonra Bakara suresi 216. ayet zikredilmiş ve sonrasında insanın iyiyi ve kötüyü anlamaya muktedir olmadığı ifade edilmiştir. İnsanın her zaman Allah’a dua ve niyazda bulunması, günahını ve aciziyetini itiraf etmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu sayede Rabbimiz, gözümüzdeki ve gönlümüzdeki perdeyi kaldıracak ve böylece eşyayı olduğu gibi görmemiz mümkün olacaktır.

8. Pertev Paşa nüshası 211b’den nakledilmiştir:

Çün şud ü bjdâr ‘aksiyyet nümüd

Çünki ol kimse ĥ‘âbdan bjdâr oldı ‘aksiyyet görindi ya’ni insân-ı ĥayvân dünyâda ĥ‘âb-ı ĥâfletde olup dağı kendüsini bjdâr zan idüp gördüğü ĥayâl-i ĥ‘âb olduğunu bilmeyüp dağı öldükden soñra zâhir olduğı ol kimsenüñ ĥissi gibidür ki ‘âlem-i ĥ‘âbda idi ammâ ru’yâsında kendüyi bjdâr şanup gördüğü ‘aks ü ĥayâl idügin bilmezdi çün ol kimse bjdâr oldı ĥiss ü derkinüñ ‘aksiyyeti zâhir oldı ya’ni ĥayâli ĥağığat ve şüreti ma’nâ zan eyler imiş bildi belki *عَلَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ* *mefhûminca mekrûh olanı fillağığa maħbûb añlar imiş zâhir oldı*

⁸ “Yeryüzünde fesat çıkarmayın.” (Bakara 2/11)

⁹ “Biz ancak ıslah edicileriz!” (Bakara 2/11)

Bu mısradaki ise insanın iyi ile kötüyü birbirinden ayıramaması rüya örneği üzerinden açıklanmıştır: “Bir kimse uykudan uyandı ve gördüklerinin gerçek olmadığını anladı. Yani aslında insan dünyada gaflet uykusundadır fakat kendisini uyanık zanneder. Yaşadıklarının bir rüyaya benzediğini öldükten sonra anlar. İnsan uykudayken kendisini uyanık zanneder yani uykuda olduğunu ve gördüklerinin rüya olduğunu idrak edemez. Uykuda gördüğü rüyayı gerçek sanır.” ifadeleri kullanıldıktan sonra bahse konu ayet zikredilmiş, sonrasında da “kötü olan şeyi sadece mahbup anlar” denilmiştir.

9. Pertev Paşa nüshası 213b'den nakledilmiştir:

Çalış-i 'aql bānefs hemçün tenāzu'-ı Mecnūn bānāka bu sürh-ı [P213b] şerif 'akluñ nefsile ceng ü çalışi Mecnūnuñ nāka ile nizā' u mücādelesi gibi olduĝunuñ beyānıdır **mevl-i Mecnūn sūy-ı hürre vü mevl-i nāka vāpes sūy-ı kürre** zıřā Mecnūnuñ meyli hürre tarafınadır ya'ñi Leylā cānibinedür ve nākanuñ meyli ardına kürre tarafınadır ya'ñi küçügi cānibinedür nāka devenüñ dışisine dirler kürre taydur lākin murād bunda devenüñ küçügidür elhāşıl Mecnūn ki Leylāya 'āşık idi niçe zamān görmemiş idi Leylā gelüyorur diyü istimā' eyledi filhāl nākaya binüp karşı gitti kürresi āhürda kalmış idi nākanuñ meyli aña olduĝün ardına çekinürdi lācerem ikisinüñ mābeyninde tenāzu' u keşākeş oldı **çünān ki Mecnūn güft** ancılayın ki Mecnūn didi

Beyt

Hevā nākatı ħalfı ve quddāmiye'l-hevā

Benüm nākamun maħabbet ü hevāsı benüm ardımadır ya'ñi girüde kalan küçüğine māyıldür ister ki dönüp girü gide hālbuki benüm hevā-yı maħabbetüm öñümdedür ya'ñi ma'sūka ve Leylā cānibinedür isterüm ki aña vāşıl olam

Ve inni ve iyyāhā lemuhtelifāni

Taħkik ben ve nāka muhteliflerüz ya'ñi ikimüzüñ hāli birbirimüze muhtelifdür ki ¹⁰ وَلِكُلِّ وَجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيَهَا her birimüzüñ bir maqşudı vardır ki ol aña müvellj vü müteveccihdür vichetun cihet ma'nāsınadır ya'ñi edyān-ı muhtelife erbābından her birinüñ bir ciheti vardır kıble gibi ol āgāh meyl ü teveccüh idicidür kezālik nāka ile benüm maqşudum muhtelifdür zıřā benüm murādum öñümde ma'sūkadur nākanuñ ardında küçügidür lācerem mābeynimüzde nizā' olup her birimüz taraf-ı ħilāfa çekerüz Mecnūndan murād bunda rüh-ı insāni ve 'aql-ı Rabbānidür maħbūb-ı zātı ve ma'sūk-ı ma'nevīnün 'aşkından dıvānedür lācerem öñimüzde anuñ zevk-i vuşūlini ārzūy u taleb eyler nākadan murād nefsi hayvānidür ki maqşudı ardimuzda şehvet ü hevādur dāyim aña meyl ü teveccüh eyler ol

¹⁰ “Herkesin yöneldiği bir yön vardır.” (Bakara 2/148)

*vechden ikisinüñ mabeyninde nizā' u keşākeş olmışdur çün Mecnūn gördi
ki nākanuñ hevāsı kendüsine uymaz dāyım murādınıñ hīlāfına çekmek
ister ki عَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ
tenhā kendü sür'at eyledi kezālik sen dağı bilkülliyye nefsüñi muḳtezāsıyla
terk itmeyince ol maḥbūb-ı lāyezāle vuşūl müyesser olmaz*

Bu örnekte ayet-i kerime yine bir başlığın şerhinde verilmiştir. Başlıktan ayete kadar olan kısım bir bütün olduğu için şerhin tamamı buraya alınmıştır. Başlıkta kullanılan mazmunlar şerhte izah edilmiştir. ‘Mecnun’dan murat ruh ve akıldır, ‘naka’dan murat nefistir, ‘kürre’den murat ise şehvet ve heveslerdir. Bu sebeple nefis, insanı daima kendi heva ve heveslerine çekmeye çalışır. Ruh ve akıl ise diğer tarafa çekmeye çalışır. Sonuçta ikisinin arasında bir mücadele vardır. İnsan, nefsinin isteklerini tamamen terk etmeyince o ebedî ve manevî sevgiliye, Rabbine kavuşamaz. Bu mısradaki zıtlık, Mecnun ve nakanın isteklerindeki zıtlık ile ilişkilendirilerek verilmiştir. Zira Mecnun’un ve nakanın istekleri birbirine muhaliftir, Mecnun Leyla’sına kavuşmak isterken naka yavrusuna dönmek istemektedir.

10. Pertev Paşa nüshası 330b’den nakledilmiştir:

Zāhiren kār-ı tu vjṛān mijkunem

Egerçi zāhiren senüñ kārūñı vjṛān eylerüm

Ljk ḥārjṛā gülistān mijkunem

*Ljk ma'nāda bir ḥārı gülistān eylerüm ya'ñi şimdiki ḥālūñüñ netiçe vü
şemeresi ḥāristāndur pes anı biḥinden iḥrāc idüp yirini gülzār-ı ma'nevī
eylerüm zjṛā bu cihān bāzḡüne ve mün'akisdür عَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ
mefhūminca devlet ü sa'ādet nefsüñ mekārihindedür lācerem bu cihānda
vücūd u ğinā faqr u fenādadur ve dürüsti ve 'imāret vjṛānı ve
ḥarābındadur nite ki bu maḥalden zāhir olur*

Burada da ayetteki zıtlığın şerhe yansımaları vardır. “Ben zahirde senin işini harap ediyor görünsem de aslında bir dikenin gül bahçesi yapıyorum” ifadesi bunu göstermektedir. Devamında da insanın saadetinin nefsin dertlerinde olduğu ifade edilmiştir. Yani bu cihanda varlık ve zenginlik, yok olmak ve fakirliktir; onu imar etmek için onu yıkmak gerek, denilmiştir.

11. Pertev Paşa nüshası 345b’den nakledilmiştir:

Ger hevārā bend binhāde şeved

Eger hevāya bend konmuş olaydı

Şaykaljṛā dest büğşāde şeved

Şaykalî vü üstâduñ eli çözülmüş ve açılmış olaydı ya'ñî عَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ
mefhūmınca emri ber'aks itmîş olayduñ

Bu beyitte de ayet, zıtlık sebebiyle kullanılmıştır.

12. Pertev Paşa nüshası 405b'den nakledilmiştir:

Z'ân ki dâned k'îñ cihân-ı kâşten

Zîrâ ki bilür ki bu zirâ'at ü kâşten cihâni

Hest behr-i maḥşer ü berdâşten

Rûz-ı ḥaşrdan ötüridür ve anda maḥşül ḳaldurmaḳdan ötüridür ya'ñî
الدُّنْيَا مَزْرَعَةُ الْآخِرَةِ¹¹ mazmūnınca dūnyâ maḥall-i zirâ'atdūr lâcerem derd
ü belâ zamânıdır pes her kim ki âḫîr ü 'âḳîbetine vâḳıf ola ol zirâ'at a'mâl
içün derd ü belâ çekmege 'âşık u mâyil olur tâ ki rûz-ı ḥaşrda netâyic ü
âşârî ḥâşıl ola nite ki emr-i dūnyâ ber'aks olup âteşi gülzâr ve gülzârî nâr
olduḡine işâret idüp Ḥaḳ Te'âlâ Ḥazreti buyurur عَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ
لَّكُمْ وَعَسَىٰ أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ¹² ve Ḥazret-i Ḥabîb-i Ekrem a.s. buyurur
حُفَّتْ¹² bu aşl u ḳâ'ide mirâran zıkr olunmuşdur pes
'âḳîbetbîñ olan 'ârîf derd ü belâda lutf u kerem maḥfî vü mūnderic olduḡin
bilüp cihânuñ zehr ü ḳahrına mâyil olur görmez misin 'âlemde cemî' sūd u
menfa'at zahmet ü meşakkat zımnında mūndericdūr

Bu beytin şerhinde de dūnyanın zıtlığı vurgulanıp ateşin gül bahçesi, gül bahçesinin ise ateş olduḡuna işaret edildikten sonra Bakara suresinin 216. ayeti zikredilmiştir. Geleceği gören arif kişi, dert ve belada lütuf ve kerem gizlendiğini bilir ve dūnyanın ḳahrına meyleder. Görmez misin, âlemde bütün fayda ve menfaat, zahmet ve meşakkat içindedir, denilmektedir. Beytin şerhinde iki hadis-i şerif de kullanılmıştır.

13. Pertev Paşa nüshası 437b'den nakledilmiştir:

Cehd kun derbîḥodî ḥodrâ biyâb

Pes imdi cehd ile kendüñi bîḥodlûkde bul ya'ñî عَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ
mū'eddâsınca cehd ü himmet idüp kendü ḥayât u vücūdunı mevt ü fenâda
bul elḥâşıl tebdîl-i aḥlâḳ u ṭabî'at sa'y u himmet eyle

Daha önceki beyitlerde olduḡu gibi bu beytin şerhinde de ayetteki zıtlığa vurgu vardır. İnsanın hayat ve vücut bulması yokluḡa ve ölüme bağlanmıştır.

14. Pertev Paşa nüshası 438b'den nakledilmiştir:

Şūreteş nūrest ü dertahḳîḳ-i nâr

¹¹ Dünya, ahiretin tarlasıdır.

¹² “Cennet zorluklarla, cehennem ise aşırı arzularla çevrilmiştir.” (Müslim, Cennet 1, Hadis no: 2822)

Anuñ şüreti nürdur hâlbuki haqîkatde nârdur zîrâ ol 'ilm ü ma'rifet ki celb-i mâl ve kesb-i dünyâyâ âlet ola şüret ü zâhirde nür gibi görünür velâkin ma'nâda nârdur muţlakâ devlet böyledür nite ki Hazret-i Habîb-i Ekrem a.s. buyurur 13 إِنَّ الدُّنْيَا خُلُوعٌ خَصِرَةٌ، وَإِنَّ اللَّهَ مُسْتَخْلِفُكُمْ فِيهَا، فَيَنْظُرُ كَيْفَ تَعْمَلُونَ 14 *haqîkati nâr oldugiçün عَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ 14* *vârid olmışdur ve ol hazret a.s. buyurmuşdur اصحاب الدنيا كما تصحب النار*

“Görünürde nürdur fakat gerçekte ateştir” ifadesiyle bahse konu ayet-i kerime yine zıtlığı ifade etmek için kullanılmıştır.

15. Pertev Paşa nüshası 495a'dan nakledilmiştir:

Har çü bār endāht iskize zened

Nite ki har çünki yükini atdı sikize urur ya'ni çifte atup depme urur iskize bunda iskiziden ma'nâsinadur ki depinmek ve bükülmek ma'nâsinadur lâkin bunda depme murâddur gâhî hemzeyi iskāṭ iderler ya'ni nefsi hayvânî mahv-ı tabî'atdur nite ki har yükleyorur yüki arkasından inicek depme urmağa başlar kezâlik ol fâsid ü serkeş dahı ancılayındur ya'ni derd ü belâdan hâlâş olup bār-ı miḥnet üzerinden gidicek ol zârı ve tazarru'ı unudup girü tağî olur pes gerekdür ki dâyim anı keşâkeşden hâlî âsüde kıomayup bār-ı girân altında istiḥdâm olına tâ ki saña râm olup 'aciz u 'ubûdiyyet izhâr eyleye nite ki mervîdür Haḳ Te'âlâ Hazreti nefsi emmâreyi cehennemde niçe yıllar iḥrâk eyledi hergiz 'acizine mu'terif olmayup "ene" didügin terk itmedi çünki bir sâ'at aç kıoyup muḳtezâsını virmedi feryâd u zârî idüp 'aciz u 'ubûdiyyetine ikrâr u i'tirâf idüp serfûrû eyledi lâcerem Haḳ Te'âlâ buyurmuşdur عَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَعَسَىٰ أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ 15 *nite ki bu maẓmûn mirâran zıkr olındı elḥâşıl nefsi zâlimenüñ tabî'atı cehl ü nisyân üzredür her çend ki başına belâ gelür zârürî muẓtar olup ehl-i dile mürâca'at eyler ve nâle vü feryâd iderek gelüp ḥâk-i pâyine serfûrû eyler çün belâ ref' olup âsüde hâl ola ol zârı ve tazarru'ı ferâmûş idüp girü tağî vü bâğî olur*

Bu beytin şerhinde ayet zikredilmeden evvel şu ifadeler yer almıştır: “Haḳ Te'âlâ nefsi emmâreyi¹⁵ cehennemde yıllarca yaktı, nefis asla aciz olduğunu itiraf etmeyip ‘ben’ demeyi bırakmadı. Fakat Haḳ Te'âlâ nefsi bir saat aç bırakınca nefis feryat ve fiğan edip aciz olduğunu kabul ve itiraf edip Haḳ Te'âlâ'ya itaat etti.” Bu ifadelerden sonra ise şerhin başındaki ‘fasit’ hikâyesinde olduğu gibi nefsin durumu izah edilmiştir: “Nefsin tabiatı cehalet ve unutma üzerinedir. Her ne zaman başına bir bela gelse feryat ve fiğan ederek ehl-i dile başvurur, ona itaat eyler fakat

¹³ “Dünya tatlı, göz kamaştırıcı ve çekicidir. Allah onu sizin kullanmanıza verecek ve nasıl davranacağımıza bakacaktır.” (Müslim, Zikir, 99)

¹⁴ Ateşten kaçır gibi dünyadan kaçır.

¹⁵ Tasavvufta nefsin yedi mertebesinin insana kötülükleri, günahı ve şehveti emreden ilk mertebesi

başındaki bela ondan uzaklaşıp rahata erince de o inleme ve yalvarmaları unutup tekrar isyana başlar.

Sonuç

Mesnevî-yi Şerif sadece Mevlevilerin değil tüm dünyanın rağbet ettiği tarikatlar üstü meşhur bir kaynak eserdir. Farklı dinî mezheplerden olan âlimler bile Mesnevî-yi Şerif ile ilgili eser kaleme almışlar ve talebelerinin Mesnevî'yi okumalarını ve ondan istifade etmelerini telkin etmişlerdir.

Bir Mesnevî şerhi olması hasebiyle Hazînetü'l-Ebrâr hacimli ve zengin içerikli bir eserdir. Pîr Muhammed, bir Mesnevî şerhinde kullanılabilecek eserlerin çoğunu kaynak olarak kullanmıştır. Özellikle ayetlerden ve hadislerden istifade etmiştir. Bu çalışmada sadece en çok iktibas yaptığı Bakara suresinin 216. ayeti ele alınmaya çalışılmıştır.

Bakara suresinin 216. ayetinin kullanıldığı mısra şerhleri incelendiğinde şerhte zıtlıkla alakalı bir durum söz konusu ise bu ayetin zikredildiği görülmüştür. Bazı mısralarda duyguların zıtlığı, bazılarında durumların zıtlığı, bazılarında ise mazmunların zıtlığı belirtilmek için bu ayetten istifade edilmiştir.

Kaynakça

- Avşar, Z. (2008). Tenkitli Metin Neşrinde İmla Sorunu Üzerine Yeni Düşünce ve Öneriler. *Turkish Studies*, 3/6, s. 59-95. doi.org/10.7827/TurkishStudies.452
- Bursalı M.T. (1333). *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Matbaa-i Âmire
- Demirel, Ş. (2007). Mevlânâ'nın Mesnevî'si ve Şerhleri. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5/10 (2007), 469-504.
http://ktp.isam.org.tr/pdfdrq/D02512/2007_10/2007_10_DEMIRELS.pdf
- Gölpınarlı, A. (1985). *Mesnevi Tercemesi ve Şerhi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Güleç, İ. (2008). *Türk Edebiyatında Mesnevi Tercüme ve Şerhleri*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Güngör, Ö. (2019) *İsmâil Rüsühî-yi Ankaravî, Şerh-i Mesnevî, (VI. Cilt), (Doktora tezi) Erişim adresi tez.yok.gov.tr*
- Özdemir, M. (2016). Mesnevî'nin Türkçe Şerhleri. *Turkish Studies*, 11/20, 461-502. doi.org/10.7827/TurkishStudies.10093
- Pîr Muhammed Mevlevî. *Hazînetü'l-Ebrâr*, Topkapı Sarayı, Revan Köşkü, nr. R440.
- Pîr Muhammed Mevlevî. *Hazînetü'l-Ebrâr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa, nr. 308.
<https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf>